

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра загальної, вікової та педагогічної психології

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПСИХОЛОГІЯ»

для студентів рівня вищої освіти «Бакалавр»
за спеціальністю 016 Спеціальна освіта

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2022

УДК 159.922.2
М 54

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 24 червня 2022 р.)*

Рецензенти:

Якимчук І.П. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Уманського державного університету імені Павла Тичини

Дідора М.І. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри
психології Житомирського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Дмитрієва С.М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету
імені Івана Франка.

М54 «Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Психологія» для
студентів рівня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 016 Спеціальна освіта
/ Уклад.: С. Максимець – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2022. - 35 с.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Психологія» укладено відповідно до освітньо-професійної програми Спеціальна освіта (логопедія) для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

У роботі представлено теми, визначені робочою програмою підготовки фахівців, які відповідають спеціальним компетентностям та програмним результатам навчання.

Методичні рекомендації складаються з таких структурних компонентів: пояснювальна записка, розподіл навчальних годин, тем лекційного курсу дисципліни, матеріалів до практичних занять, а також до самостійної роботи студентів. Представлені критерії оцінювання, список рекомендованої літератури.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
Структура освітньої компоненти	6
Лекційний курс.....	7
Практичні заняття.....	12
Оцінювання.....	33
Рекомендована література до курсу.....	34

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Запропоновані методичні рекомендації спрямовані на реалізацію таких завдань вивчення дисципліни «Психологія», як: придбання студентами знань щодо предмета психології, її методів, психічних процесів, станів та рис особистості, індивідуальних особливостей людини; засвоєння основних термінів і понять психології на рівні їх відтворення і тлумачення; а також формування узагальнених умінь застосовувати психологічні знання, принципи, методи для вирішення соціально-професійних задач.

Програма вивчення освітньої компоненти «Психологія» для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти відповідає освітньо-професійній програмі Спеціальна освіта (Логопедія).

Предмет вивчення навчальної дисципліни «Психологія» є особливості, закономірності побудови та розвитку психіки, функціонування її механізмів.

Програма навчальної дисципліни складається з таких модулів:

Модуль I. Загальна психологія

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

1.1. Мета освітньої компоненти: озброєння майбутніх фахівців знаннями особливостей, закономірностей побудови та розвитку психіки, функціонування її механізмів, умінь визначати тенденції розвитку особистості, створювати їй оптимальні умови для самоактуалізації та самовдосконалення

1.2. Основними завданнями вивчення освітньої компоненти є:

- надання студентам інформації про місце та значення психології у системі підготовки до майбутньої професійної діяльності;
- озброєння студентів знаннями про особливості, закономірності побудови та розвитку психіки, функціонування її механізмів;
- надання майбутнім фахівцям знань про основні принципи, категорії, поняття, методи психології як фундаменту розвитку всіх галузей та розділів психологічної науки;
- озброєння практичними прийомами дослідження рівня психічного та особистісного розвитку людини;
- надання студентам можливості застосовувати здобуті знання, уміння та навички у практичній діяльності.

1. Компетентності

Компетентності

Змістовно освітня компонента спрямована на формування здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності в галузі освіти, спеціалізації «Спеціальна освіта (Логопедія)», що передбачає застосування теорій та методів, які характеризуються комплексністю умов організації освітнього процесу в закладах загальної середньої та спеціальної освіти.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

СК 1. Усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами.

СК 3. Здатність застосовувати психолого-педагогічні, дефектологічні, медико-біологічні, лінгвістичні знання у сфері професійної діяльності.

СК 8. Готовність до діагностико-консультативної діяльності.

СК 9. Здатність застосовувати теоретичні, емпіричні методи психолого-педагогічного дослідження, статистичні методи обробки отриманої інформації, визначати достовірність результатів дослідження.

Програмні результати навчання

ПР 3. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування, обмеження життєдіяльності у контексті професійних завдань.

ПР 4. Застосовувати для розв'язування складних задач спеціальної освіти сучасні методи діагностики психофізичного розвитку дітей, критично оцінювати достовірність одержаних результатів оцінювання, визначати на основі їх інтерпретації особливі освітні потреби дітей та рекомендації щодо створення найоптимальніших умов для здобуття освіти.

ПР 8. Організовувати і здійснювати психолого-педагогічне вивчення дітей з особливостями психофізичного розвитку, діагностико-консультативну діяльність.

ПР 16. Приймати обґрунтовані рішення з урахуванням цілей, ресурсних і законодавчих обмежень, ціннісних орієнтирів.

ПР 17. Мати навички самостійного навчання та пошуку необхідної інформації.

Освітня компонента «Психологія» викладається на I курсі, в I семестрі.

На вивчення освітньої компоненти відводиться 90 годин 3,0 кредити ECTS.

Форма проведення занять: лекції, практичні заняття.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	всього го	у тому числі					всього- го	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
Модуль І. Загальна психології												
Тема 1. Загальні питання психології	12	2	2			8	12	2	-	-		10
Тема 2. Діяльність	12	2	2			8	14	-	-	-		14
Тема 3. Спілкування	12	2	2			8	12	-	2	-		10
Тема 4. Особистість	12	2	2			8	12	2	-	-		10
Тема 5. Пізнавальна сфера особистості	12		2			10	14	-	-	-		14
Тема 6. Емоційно-вольова сфера особистості	12	2	2			8	14	-	-	-		14
Тема 7. Індивідуально-психологічні властивості особистості	18	2	6			10	12	-	2	-		10
Разом за модулем І	90	12	18			60	90	4	4	-		82
Усього годин	90	12	18			60	90	4	4	-		82

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Лекція 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ

1. Визначення психології як науки. Поняття про психіку.
2. Психіка і свідомість. Структура свідомості.
3. Свідоме і несвідоме в психічній діяльності людини.
4. Виникнення та історичний розвиток людської свідомості.
5. Суттєві відмінності психіки людини і тварини.

Мета: визначення предмету психології, розкриття сутності поняття «психіка», характеристика рівнів психіки(свідоме і несвідоме), розкрити основні чинники історичного розвитку людської свідомості та показати істотні відмінності психіки людини і тварин.

Основні поняття теми: психологія, психіка, свідомість, несвідоме, самосвідомість. психічні процеси, психічні стани, психічні властивості

Професійна спрямованість: допомогти студентам усвідомити важливість психологічних знань для ефективного виконання майбутньої професійної діяльності.

Запитання для самоконтролю:

1. Що є предметом психології? Які основні групи психічних явищ вона вивчає?
2. Як слід розуміти твердження, що психічні явища є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу?
3. Охарактеризуйте функції психіки.
4. Що таке свідомість, які її основні ознаки?
5. Що таке несвідоме і як воно пов'язане зі свідомістю?

Література: основна [1-4; 7; 10; 17-19; 23]

Лекція 2. ДІЯЛЬНІСТЬ

1. Потреби як джерело активності.
2. Поняття про діяльність. Структура діяльності.
3. Освоєння діяльності. Закономірності формування навичок.
4. Взаємодія навичок та виникнення умінь. Звички та їх роль в поведінці особистості.
5. Основні види діяльності людини.

Мета: розкрити сутність діяльності та її структуру, охарактеризувати основні види діяльності та показати специфіку діяльності логопеда.

Професійна спрямованість: усвідомлення студентами сутності діяльності та її структури, специфіки основних видів діяльності дозволить підготувати майбутніх логопедів до професійної діяльності.

Основні поняття теми: діяльність, активність, дія, операція, потреба, мотиви, ціль, задача, план (програма) дії, інтеріоризація, екстеріоризація, уміння, навички, звички, гра, навчання, праця, педагогічна діяльність.

Запитання для самоконтролю:

1. Чим зумовлена активність живих істот?
2. Що характеризує діяльність як специфічну форму людської активності?
3. Якими є основні компоненти діяльності?
4. У чому полягає суть процесів інтеріоризації та екстеріоризації?
5. Як забезпечується контроль за виконанням дії?
6. Якою є послідовність етапів формування навички?
7. Назвіть характерні ознаки гри як різновиду людської діяльності?
8. Назвіть характерні ознаки учіння як різновиду людської діяльності?
9. Назвіть характерні ознаки праці як різновиду людської діяльності?

Література: основна [1-4; 7; 17-19; 23]

Лекція 3. СПІЛКУВАННЯ

1. Поняття про спілкування та його види.
2. Спілкування як обмін інформацією. Невербальна і вербальна комунікації.
3. Мовлення як процес спілкування за допомогою мови, його фізіологічні механізми і розвиток у дітей.
4. Педагогічне спілкування з урахуванням, індивідуальних особливостей учнів (зокрема, учнів з особливими освітніми потребами).
5. Спілкування як міжособова взаємодія. Основні засоби впливу в процесі спілкування.
6. Спілкування як розуміння людьми один одного. Психологічні механізми сприймання людиною людини.

Мета: розкрити сутність міжособистісного спілкування, його функції, види, форми та структуру.

Основні поняття теми: спілкування, комунікація, інтеракція, соціальна перцепція, педагогічне спілкування, мова, мовлення, невербальна комунікація, міжособова взаємодія, соціальний контроль, соціальні норми, роль, ролеві очікування, ролеві конфлікти, такт і безтактність, смислові бар'єри в спілкуванні, дружба і товаришування, ідентифікація, рефлексія, стереотипізація, казуальна атрибуція, "ефект ореолу", тренінг спілкування.

Професійна спрямованість: знання даної теми дозволять сформувати важливу складову професіонала-логопеда – його комунікативну компетентність.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність спілкування?
2. Які ви знаєте класифікації та види спілкування.
3. Що означає комунікативна сторона спілкування?
4. Розкрийте роль невербальної комунікації у спілкуванні?
5. У чому полягає особливість мовлення та які є його різновиди?
6. У чому полягає сутність інтерактивної сторони спілкування?
7. Поясніть психологічні механізми сприймання людиною людини.

Література: основна [1-4; 7; 9-19]

Лекція 4. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

1. Поняття про особистість в психології. Сучасні теорії формування особистості (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).
2. Структура особистості.
3. Самосвідомість особистості.
4. Самооцінка та рівень домагань особистості.
5. Психологічний захист особистості.

Мета: розкрити сутність понять «індивід», «особистість» та «індивідуальність», охарактеризувати структуру особистості, розкрити сутність спрямованості, самосвідомості особистості, основні механізми психологічного захисту та визначити основні чинники формування особистості (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

Основні поняття теми: людина, індивід, особистість, індивідуальність, персоналізація, активність особистості, інтереси, переконання, життєва позиція, ідеали, установки, цілі особистості, рівень домагання, фрустрація, образ "Я", самооцінка, ціннісна орієнтація особистості.

Професійна спрямованість: знання з даної теми дозволять студентам - майбутнім педагогам краще усвідомити власну творчу індивідуальність та підготувати їх до здійснення особистісного підходу до майбутніх учнів (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

Запитання для самоконтролю:

1. У чому виявляється суспільна сутність особистості?
2. Як співвідносяться поняття "індивід", "особистість", "індивідуальність"?
3. Охарактеризуйте структуру особистості.
4. Розкрийте суть спрямованості особистості та назвіть основні групи мотивів особистості.
5. Як взаємопов'язані самооцінка та рівень домагань особистості?
6. Поясніть роль психологічного захисту особистості, наведіть його приклади.

**Література: основна [1-4; 6; 17-19; 23];
додаткова [3;5].**

Лекція 5. ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

1. Поняття про почуття та їх роль у практичній та пізнавальній діяльності.
2. Форми переживання почуттів.
3. Основні емоціональні стани та їх зовнішній вираз.
4. Вищі почуття та їх види.
5. Поняття про волю.
6. Вольовий акт і його структура.
7. Вольові якості особистості.
8. Виховання і самовиховання волі (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

Мета: розкрити природу і сутність емоцій і почуттів, характерні особливості, основні форми переживання почуттів та охарактеризувати види вищих почуттів; усвідомити сутність волі та її значення у житті людини, охарактеризувати основні вольові якості і показати шляхи виховання та самовиховання волі (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

Основні поняття теми: почуття, емоції, емоціональні стани, стрес, амбівалентність почуттів, тривога, радість, здивування, ревності, сором, пристрасть, афект, настрій, емпатія, вищі почуття; воля, детермінізм, вольові акти, боротьба мотивів, прийняття рішення, вольове зусилля, вольові якості, локалізація контролю, саморегуляція, ризик, відповідальність.

Професійна спрямованість: знання даної теми дозволять майбутнім логопедам усвідомити природу та сутність емоцій та почуттів, вольових процесів, їхніх характерних особливостей і сформувати вміння управляти емоційно-вольовою сферою майбутніх учнів (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте сутність почуттів та їх роль у психічному житті людини.
2. Охарактеризуйте механізм впливу почуттів на фізіологічні процеси.
3. Проаналізуйте основні форми переживань почуттів.
4. За якими ознаками можна з'ясувати емоційний стан людини?
5. Чому моральні, інтелектуальні, праксичні та естетичні почуття належать до вищих?
6. У чому виявляються основні функції волі?
7. У чому полягає істотні відмінності мимовільних, довільних та вольових дій?
8. Охарактеризуйте основні етапи вольової дії.
9. Назвіть умови розвитку волі (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

**Література: основна [1-4; 7; 17-19];
додаткова [3; 5; 6].**

ЛЕКЦІЯ 6. ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1. Поняття про темперамент і його фізіологічні основи.
 2. Основні психічні властивості, які характеризують темперамент.
 3. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика.
 4. Роль темпераменту в трудовій та навчальній діяльності.
 5. Поняття про характер та його структуру.
 6. Акцентуація рис характеру.
 7. Формування характеру.
 8. Поняття про здібності та їх структуру. Загальні та спеціальні здібності.
 9. Природні передумови здібностей.
 10. Формування здібностей (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).
- Рівні розвитку здібностей.

Мета: допомогти студентам усвідомити природу і сутність темпераменту, охарактеризувати типи темпераментів і показати роль темпераменту в життєдіяльності дитини; усвідомити природу і сутність характеру, його структуру, охарактеризувати основні типи акцентуацій характеру і розкрити природні та соціальні передумови характеру; усвідомити природу і сутність здібностей, показати їх природні передумови та основні шляхи формування (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).

Основні поняття теми: темперамент, сила, врівноваженість, рухливість нервових процесів, динамічність, лабільність, тип ВНД, тип темпераменту, реактивність, активність, пластичність, ригідність, екстраверсія, інтроверсія, емоційна збудливість, індивідуальний стиль діяльності; характер, структура характеру, акцентуація характеру, вчинок; здібності, задатки, обдарованість, геніальність, талант, інтерес, схильність, професійна придатність.

Професійна спрямованість: знання даної теми дозволять майбутнім логопедам усвідомити природу та сутність темпераменту, характеру та здібностей, сформувати вміння враховувати властивості індивідуально-психологічних властивостей дітей та забезпечувати індивідуальний підхід при організації навчально-виховного процесу.

Запитання для самоконтролю:

1. Які поєднання властивостей ВНД є засадовими стосовно поділу темпераментів на типи?
2. Як темперамент позначається на формуванні рис особистості?
3. Яку роль у міжособистісних стосунках відіграє знання темпераменту людини?
4. У чому може виявлятися врахування вчителем особливостей темпераменту вихованця?
5. Які риси характеру поєднує в собі характер?
6. Які компоненти можна відокремити в структурі характеру?
7. У чому виявляється акцентуація рис характеру?
8. Як пов'язані між собою характер і темперамент?
9. Якими є умови формування характеру?
10. У чому виявляються здібності особистості?
11. У чому проявляються якісні відмінності у здібностях людей?
12. Що є показником здібностей?
13. Як взаємопов'язані здібності і задатки?
14. Що зумовлює розвиток здібностей особистості?
15. Охарактеризуйте рівні розвитку здібностей особистості?

Література: основна [1-4; 7; 17-19];
додаткова [3; 6].

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ

Методичні вказівки: у ході вивчення теми студентам необхідно навчитися: обґрунтовувати систему явищ, які вивчає психологія (психічні процеси, психічні стани і психічні властивості індивіда), встановлювати відмінності життєвої психології від наукової; визначати специфіку предмету психології серед низки суміжних наук та його зміну на основних етапах її становлення як науки (міфологічний, філософський, науковий), а також характеризувати основні галузі психологічної науки (загальна, вікова, педагогічна, соціальна, практична психологія та ін.), знати сутність основних методів наукового дослідження, вміти наводити відповідні приклади їх використання у практиці організації наукового дослідження.

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. *Основним предметом вивчення наукової психології є:*
 - а) будова нервової системи;
 - б) рефлексорна діяльність людського організму;
 - в) механізми психіки та закономірності психічного розвитку і психічної діяльності живих істот;
 - г) збудження і гальмування у центральній нервовій системі.
2. *Функції психіки:*
 - а) відображення дійсності;
 - б) комунікативна;
 - в) стимулювання;
 - г) регуляція поведінки;
 - д) а) і в);
 - е) а) і г)
3. *Розподіліть названі нижче психічні явища на групи:*
 - а) психічні процеси, б) психічні стани, в) психічні властивості: мислення, темперамент, сон, відчуття, запам'ятання, воля, страх, характер, хвилювання, сприймання, потреби, уява, настрій, напруження, почуття, гнів, здібність, спостереження, відчуття, уважність.
4. *В якому з наведених нижче варіантів відповіді дається визначення свідомості:*
 - а) активна діяльність центральної нервової системи;
 - б) специфічно людська форма відображення і духовного освоєння дійсності, вища інтегруюча форма психіки людини;
 - в) природжена здатність організму реагувати на стимул зовнішнього і внутрішнього середовища;
 - г) автоматизоване виконання і регуляція доцільних дій.
5. *Серед наведених нижче варіантів відповіді оберіть основні характеристики свідомості:*
 - а) відображення навколишнього світу;
 - б) розрізнення суб'єкта і об'єкта;
 - в) здатність розкривати суттєві необхідні зв'язки;
 - г) забезпечення ціле утворюючої діяльності людини;

- д) пристосування до навколишнього світу;
 - е) наявність емоційно-оцінних ставлень до навколишнього світу та до самого себе.
6. *Яке з наведених нижче тверджень найбільш точно відображає зв'язок свідомого і несвідомого в психічній діяльності людини:*
- а) свідомі діяльності людини і при найвищих її рівнях не виключає наявності в ній свідомого, а, навпаки, включає його і пов'язана з ним;
 - б) діяльність людини являє собою єдність свідомого і несвідомого, в якій основна і провідна роль належить свідомому;
 - в) для психічної діяльності характерні постійні переходи свідомого в несвідоме і навпаки;
 - г) всі відповіді правильні.

Обговорення питань:

1. Визначення психології як науки. Поняття про психіку.
2. Психіка і свідомість.
3. Свідоме і несвідоме в психічній діяльності людини.
4. Умови переходу до вищої форми відображення – людської свідомості.
5. Суттєві відмінності психіки людини і тварини.
6. Місце сучасної психології в системі наук, її завдання та структура.
7. Методи сучасної психології.
8. Конкретні методики психологічних досліджень індивідуальних та вікових особливостей учнів (зокрема, учнів з особливими освітніми потребами).

Ключові поняття теми: *психологія, психіка, свідомість, несвідоме, самосвідомість. психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, метод, методика*

Завдання та проблемні ситуації:

1. *Прокоментуйте наведені нижче визначення предмету психології (визначення узяті з підручників і довідників).*

А. Психологія - наука про закономірності розвитку і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності.

Б. Психологія як наука про душу.

В. Психологія як наука про свідомість.

Г. Психологія як наука про поведінку.

Д. Психологія як наука, що вивчає факти, закономірності та механізми психіки.

Е. Психологія вивчає психіку людини і тварин: відчуття і сприйняття, увага і пам'ять, уяву.

2. За даними досліджень, мислення нашого сучасника і людини далекого минулого, представника Сходу і Заходу, розвиненої і нерозвиненої цивілізації, мешканця мегаполісу і віддаленого села має певні відмінності. Кожен буде дещо по-іншому сприймати і пояснювати події, до яких причетний.

• Які чинники зумовлюють такі відмінності? Як ці дані характеризують психіку?

3. На підставі дитячих малюнків психолог встановлює особливості сприйняття дітьми предметів; ретельно аналізуючи письмові роботи школярів і зіставляючи дані з результатами інших експериментів, дослідник робить висновки про особливості індивідуального стилю

старшокласників.

- Який метод психологічного дослідження застосований в наступному прикладі? Обґрунтуйте відповідь.

4. Відомо, що першим методом психології була інтроспекція – спроба прямого проникнення людини в своє психічне життя. В подальшому на зміну йому прийшли опосередковані методи психологічного пізнання – спостереження та експеримент. Самоспостереження нині відіграє другорядну роль і використовується як допоміжний метод психологічного дослідження.

- Чому так сталося? Чому психіка людини не може вивчатися безпосередньо?

Теми для рефератів:

- 📖 Наукове та побутове розуміння психічних явищ.
- 📖 Значення психологічних знань для теорії та практики спеціальної педагогіки.

*Література: основна [1-4;5; 6;9; 16-19];
додаткова [1-7].*

Практичне заняття 2. ДІЯЛЬНІСТЬ.

Методичні вказівки: у ході вивчення теми студентам необхідно навчитися обґрунтовано визначати поняття «діяльність», засвоїти головні характеристики людської діяльності та вміти її відрізнити від фактів активності й поведінки; засвоїти відмінності зовнішньої діяльності від внутрішньої, їхні взаємопереходи. На основі отриманих теоретичних знань із заданої теми вони мають засвоїти уявлення про зміст і структуру діяльності (потреби, мотиви, задачі, дії, результат, контроль, оцінка); вивчити види людської діяльності (гра, навчання, праця, спілкування), засвоїти їхню природу, психологічні характеристики, мотиви, шляхи розвитку. Необхідно також ознайомитися із оволодінням діяльністю як процесом формування умінь, навичок і звичок.

Окрему увагу слід звернути на діяльність як чинник розвитку індивіда і становлення особистості; на можливості застосування категорії діяльності в майбутній професійній діяльності логопеда

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді

1. *Людська потреба в їжі є:*
 - а) природною за походженням, духовною за предметом;
 - б) культурною за походженням, матеріальною за предметом;
 - в) природною за походженням, матеріальною за предметом.
2. *Дія, яка сформована шляхом повторення і характеризується високою мірою освоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю:*
 - а) навичка;
 - б) вправа;
 - в) вміння;
 - д) діяльність.

3. Гальмівний вплив вже існуючої навички на ту, яка утворюється:
- а) інтерференція;
 - б) інтеріоризація;
 - в) індукція;
 - г) екстеріоризація.
4. Знайдіть правильний порядок основних компонентів умінь у їх формуванні:
- а) знання – вміння – навички;
 - б) вміння – знання – навички;
 - в) знання – навички – вміння.
5. Учень ставить знаки пунктуації без помилок:
- а) навичка;
 - б) звичка;
 - в) вміння.
6. Переходячи вулицю з одnobічним рухом і поглянувши ліворуч назустріч рухові транспорту, Ви, дійшовши до середини, відчуваєте потребу глянути праворуч, хоч і знаєте, що звідси транспорту бути не може – це:
- а) навичка;
 - б) звичка;
 - в) вміння.

Обговорення питань:

1. Потреби як джерело активності.
2. Структура діяльності.
3. Освоєння діяльності:
 - а) виникнення навичок, їх структура;
 - б) взаємодія навичок, виникнення умінь;
 - в) формування звичок.
4. Основні види діяльності і їх розвиток у людини

Ключові поняття теми: діяльність, активність, дія, операція, потреба, мотиви, ціль, задача, план (програма) дії, інтеріоризація, екстеріоризація, вміння, навички, звички, гра, навчання, праця, педагогічна діяльність.

Завдання та проблемні ситуації:

1. А. Особистість формується в діяльності.
Б. Будь-яка діяльність людини детермінується (причинно зумовлюється), як правило, внутрішніми стимулами.
В. Діяльність обумовлена тільки свідомістю людини.
Г. Діяльність - історично відпрацьована система відтворювання предметного світу, природи людини і людських відносин.
Д. Мотивами діяльності можуть бути потреби, установки, думки, відчуття, ідеали.
Е. Діяльність є вирішальним чинником формування і розвитку активності особистості.
- Прокоментуйте наведені нижче думки. Виберіть ті, які, на Вашу думку, є найбільш достовірними. Вибір аргументуйте.

2. Чи можна стверджувати, що принципова відмінність різних видів діяльності полягає в характері їх результатів?

1. За винагороду групі землекопів пропонували рити ями певних розмірів. Спочатку робота йшла добре, але через кілька днів її продуктивність помітно впала. Робітники скаржилися на втоми, а потім взагалі відмовилися працювати. Коли ж їм пояснили, що в такий спосіб необхідно знайти загублену гілку водогону, робота відновилася з нормальною продуктивністю.

• Чому так сталося? Які складові діяльності виступають у цьому випадку на перший план?

3. З наведених нижче ознак виберіть ті, які характеризують всяку діяльність; ті, які характеризують тільки гру, тільки вчення і тільки працю:

- а) умова розвитку психіки;
- б) діяльність, спрямована на засвоєння знань, оволодіння узагальненими способами виконання дій;
- в) умова прояву всіх психічних реакцій;
- г) діяльність, спрямована на отримання результату, який задовольняє матеріальні і духовні потреби людей;
- д) діяльність, спрямована на засвоєння і застосування системи понять;
- е) діяльність, що задовольняється самим процесом виконання.

Теми для рефератів:

- 📖 Специфіка людської діяльності.
- 📖 Психологічний аналіз звичок людини.
- 📖 Психологічні передумови ефективності діяльності логопеда.

*Література: основна [1-4; 16-19];
додаткова [1-7].*

Практичне заняття 3. СПІЛКУВАННЯ

Методичні вказівки: у ході вивчення теми студентам необхідно засвоїти поняття про спілкування, функції спілкування (комунікативна, перцептивна та інтерактивна), ознайомитися із засобами спілкування (вербальні та невербальні).

Окрему увагу слід звернути на роль спілкування в психічному розвитку людини, на особливості сприймання та розуміння людьми один одного як аспектів міжособистісного спілкування, на умови й шляхи розвитку спілкування. Доцільно проаналізувати особливості спілкування у професійній діяльності логопеда.

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді

1. Спілкування як багатоплановий процес включає:
 - а) інтерактивну сторону, сигніфікативну, перцептивну сторону;
 - б) сигніфікативну, експресивну, комунікативну сторону;
 - в) інтерактивну, перцептивну, комунікативну сторону.
2. Спілкування з контролером з приводу придбання квитка:
 - а) міжособове, безпосереднє, короткотривале;

- б) міжособове, опосередковане, короткотривале;
 - в) міжособове, опосередковане, довготривале.
3. До способів невербальної комунікації належать:
- а) міжособистісний простір, візуальний контакт, рефлексія, ідентифікація;
 - б) експресія, міжособистісний простір, візуальний контакт;
 - в) міжособистісний простір, ідентифікація, візуальний контакт.
4. Неперевірена інформація, яка формує громадську думку:
- а) навіювання;
 - б) чутки;
 - в) переконування;
 - г) емоційне зараження;
 - д) наслідування.
5. Спосіб розуміння іншої людини шляхом свідомого чи несвідомого уподібнення її характеристик власним:
- а) рефлексія;
 - б) ідентифікація;
 - в) стерео типізація;
 - г) каузальна атрибуція;
 - д) ефект "ореолу".
6. Знайдіть зайве поняття:
- а) чутки;
 - б) рефлексія;
 - в) наслідування;
 - г) навіювання;
 - д) емоційне зараження;
 - е) переконування.

Обговорення питань:

1. Поняття про спілкування та його види.
2. Спілкування як обмін інформацією. Невербальна і вербальна комунікації.
3. Мовлення як процес спілкування за допомогою мови, його фізіологічні механізми розвитку дітей.
4. Педагогічне спілкування з урахуванням, індивідуальних особливостей учнів (зокрема, учнів з особливими освітніми потребами).
5. Спілкування як міжособова взаємодія. Основні засоби впливу в процесі спілкування.
6. Спілкування як розуміння людьми один одного. Психологічні механізми сприймання людиною людини.

Ключові поняття теми: спілкування, комунікація, інтеракція, соціальна перцепція, педагогічне спілкування, мова, мовлення, невербальна комунікація, міжособова взаємодія, соціальний контроль, соціальні норми, роль, ролеві очікування, ролеві конфлікти, такт і безтактність, смислові бар'єри в спілкуванні, дружба і товаришування, ідентифікація, рефлексія, стереотипізація, казуальна атрибуція, "ефект ореолу", тренінг спілкування.

Завдання та проблемні ситуації:

1. Людей з масивним підборіддям прийнято вважати вольовими, з великим лобом – розумними, вузькими губами – хитрими, огрядних – добродушними, низьких – владними. Є також тенденція сприймати людей, що носять окуляри, розумними, які заслуговують на довіру, старанними; у літніх і огрядних чоловіках вбачати надійних, упевнених у собі людей; у красивих – щирих, щасливих, урівноважених, енергійних, люб’язних, витончених, духовно-багатих.

• Чи відповідає це дійсності? Про яку закономірність спілкування воно свідчить?

2. У XVIII ст. відомий політик граф Честерфілд, готуючи сина до дипломатичної кар’єри, писав йому: «Розмовляючи з людьми, завжди дивися їм у вічі; якщо ти цього уникаєш, люди починають думати, що ти вважаєш себе в чомусь винуватим; до того ж ти втрачаєш можливість дізнаватися за виразом обличчя, яке враження на них справляють твої слова».

- Як Ви вважаєте, чи добру пораду дав сину граф? Які б рекомендації дипломатам дали ви?

3.

А. Якщо сісти, відхилившись назад, схрестити руки на грудях і трохи підняти голову, як тут же ваш співрозмовник почне відчувати незручність у процесі спілкування. Перша його реакція на вашу позу полягатиме у зміні власної. Він займе таку ж позу або, якщо буде зацікавленим у продовженні розмови, нахилиться ще більше вперед, підсилить жестикуляцію.

Б. Діти, слухаючи страшні історії (казки, фільми жахів тощо), частіше, ніж зазвичай, торкаються один одного, обнімаються, беруться за руки... Дорослі також часто торкаються себе і свого партнера в екстремальній ситуації.

В. Жест «удар по долоні співрозмовника» в момент або після виголошення фрази єгиптянин і сирієць сприймають як жарт або влучну фразу, які сподобались, а європеець це сприймає як прояв фамільярності, неповаги до співрозмовника.

- Проаналізуйте наведені нижче приклади. Які засоби спілкування використані у поданих нижче ситуаціях? Чи можна назвати їх ефективними у конкретних випадках?

Робота с першоджерелами:

1. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 543-553.

2. Рубинштейн С. Л. Речь и общение. Функции речи / С. Л. Рубинштейн // Загальна психологія: хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 518-526.

Теми для рефератів:

- 📖 Досвід навчання тварин людській мові.
- 📖 Про що може розповісти зовнішність людини.
- 📖 Конфлікт у взаєминах і шляхи його подолання.
- 📖 Педагогічний такт логопеда

**Література: основна [1-6;10; 16-19; 23];
додаткова [1-4; 7].**

Практичне заняття 4. ОСОБИСТІСТЬ

Методичні вказівки: у ході вивчення теми студентам необхідно засвоїти сутність та характерні відмінності феноменів людина, індивід, особа, особистість, індивідуальність.

Студенти повинні ознайомитися з уявленнями про її структуру в психології; навчитися характеризувати загальну структуру особистості з погляду ролі біологічних і соціальних чинників її становлення. На основі теоретичних знань із заданої теми студенти також засвоюють сутність поняття «Я-концепція», «установки», «самооцінка», «рівень домагань».

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. *Особистість – це:*
 - а) поєднання психологічних особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей;
 - б) соціалізований індивід, який втілює найсуттєвіші соціально значущі властивості;
 - в) одиничний представник роду людського, виду Homo sapiens (людина розумна), продукт тривалого розвитку і носій індивідуально-своєрідних рис;
 2. *Підсистема структури особистості, яка виявляється у спілкуванні з іншими людьми і в якій особистісне виступає як прояв групових взаємовідносин, а групове – в конкретній формі проявів особистості:*
 - а) інтеріндивідна; б) інтроіндивідна; в) метаіндивідна
- Вкажіть автора запропонованої структури особистості.
3. *Неусвідомлюваний особистістю стан готовності до певної діяльності чи поведінки:*
 - а) інтерес;
 - б) потяг;
 - в) установка;
 - г) переконання.
 4. *Знайдіть зайве поняття, поясніть свій вибір:*
 - а) інтереси
 - б) переконання
 - в) потяги
 - г) світогляд
 5. *Псевдорозумне пояснення людиною своїх бажань, вчинків, насправді зумовлене причинами, визнання яких загрожувало б втраченою самоповагою:*
 - а) заміщення б) проєкція
 - в) раціоналізація г) ідентифікація
 6. *В якому з наведених нижче варіантів відповідей перелічені компоненти Я-концепції:*
 - а) когнітивний, динамічний, емоційно-оцінювальний;
 - б) динамічний, поведінковий, когнітивний
 - в) когнітивний, емоційно-оцінювальний, поведінковий;
 - г) поведінковий, емоційно-оцінювальний, динамічний.

Обговорення питань:

1. Поняття про особистість в психології. Сучасні теорії формування особистості (в тому числі у дітей з особливими освітніми потребами).
2. Структура особистості.
3. Самосвідомість особистості.
4. Самооцінка та рівень домагань особистості.
5. Психологічний захист особистості.

Ключові поняття теми: людина, індивід, особистість, індивідуальність, персоналізація, активність особистості, інтереси, переконання, життєва позиція, ідеали, установки, цілі особистості, рівень домагання, фрустрація, образ "Я", самооцінка, ціннісна орієнтація особистості.

Завдання та проблемні ситуації:

1. Здібності, переконання, характер, моральні властивості, спрямованість, мотиви, світогляд, самосвідомість, відносини, активність, мислення, рівень особистої культури, навички, талант, темперамент, інстинкти, знання, соціальна установка, вікові особливості, пам'ять, воля, бажання, потреби, ідеали, самостійність, відчуття, індивідуальність, авторитетність.

- *Визначте, які з перерахованих характеристик відносяться до особистості, а які - не відносяться.*

2. На третьому-четвертому році життя дитина часто виявляє впертість: відмовляється виконувати вимоги дорослих; на заборону реагує афектом; прагне діяти самостійно, заявляючи "Я сам". При цьому впертість має вибірковий характер: вона виявляється стосовно дорослого, до того ж близької людини, і не поширюється на однолітків.

- *Про що свідчить це явище? Як воно характеризує процес психічного розвитку?*

3. Відомо, що в психології чимало визначень особистості. Порівняйте деякі з них і дайте їм критичний аналіз.

А) "Особистість – це людина в сукупності її соціальних якостей, що формуються в різних видах суспільної діяльності і відношень"(Л.П. Буєва).

Б) "Особистість – це людський індивід як продукт суспільного розвитку, суб'єкт праці, спілкування і пізнання, детермінований конкретно-історичними умовами життя суспільства"(Філософська енциклопедія).

В) "Особистість – людина як суспільна істота, суб'єкт пізнання і активного перетворення світу"(ВРЕ).

Г) "Особистість – це конкретна людина як суб'єкт перетворення світу на основі його пізнання, переживання, ставлення до нього"(К.К. Платонов).

Д) "Особистість – це включена в суспільні відносини соціальна істота, що є діячем суспільного розвитку"(А.В. Петровський).

Робота з першоджерелами:

1. К. К. Платонов С. Д. Максименко статті про структуру особистості із книги: Психологія особистості : хрестоматія : навч. посіб. / О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічняк, Л.М. Вольнова та ін. - К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. - 532 с. - С.138-147; 147-176
2. Рубинштейн С.Л. Направленность личности // Психологія особистості : хрестоматія : навч. посіб. / О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічняк, Л.М. Вольнова та ін. - К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. - 532 с. - С. 311-320.

Теми для рефератів:

- 📖 Сучасні теорії особистості: за і проти.
- 📖 Визначення особистості в різних науках: порівняльний аналіз.
- 📖 Секрети розвитку особистості.

**Література: основна [1-4; 7; 10;17-19];
додаткова [3-7].**

Практичне заняття 5. ПІЗНАВАЛЬНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Методичні вказівки: студенти повинні усвідомити погляди стосовно розуміння суті пізнавальних процесів (увага, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява), розкривати їх роль у пізнавальній діяльності людини, розрізняти їх основні властивості; розуміти сутність основних видів пізнавальних процесів, наводити відповідні приклади.

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді

1. За характером цільового спрямування та за рівнем вольових зусиль вирізняють увагу:

- а) мимовільну, довільну, післядовільну;
- б) зовнішню, внутрішню;
- в) колективну, групову, індивідуальну;
- г) мимовільну, довільну, внутрішню.

2. В якій з нижче поданих відповідей названі лише дистантні відчуття?

- а) зорове, смакове, слухове;
- б) дотикове, зорове, слухове;
- в) смаковий, нюхове, дотикове.
- г) правильної відповіді немає.

3. У якому рядку йдеться про сприймання?

- а) людина чує мелодію пісні, бачить знайомий пейзаж, букет квітів;
- б) людина відчуває зелений колір, смак, біль;
- в) людина запам'ятовує істотні ознаки предметів;
- г) людина уявляє певні образи об'єктів.

4. В якому з наведених рядків представлено правильну класифікацію видів пам'яті за змістом матеріалу, що запам'ятовується?

- а) образна, рухова, словесно-логічна, емоційна;
- б) образна, рухова, зорова, словесно-логічна, емоційна;
- в) слухова, дотикова, образна, рухова, словесно-логічна, емоційна;
- г) образна, рухова, словесно-логічна, довільна.

5. Мислиннева операція розкладання цілого на частини, компоненти, виділення окремих ознак, елементів, зв'язків, відношень називається:

- а) абстрагуванням;
- б) конкретизацією;
- в) аналізом;
- г) синтезом.

6. Утворення образів уяви, що здійснюється шляхом сполучення елементів, взятих з інших уявлень, називається:

- а) схематизація;
- б) гіперболізація;
- в) аглютинація;
- г) літота.

Обговорення питань:

1. Поняття про увагу:

- а) форми та види уваги;
- б) структура уваги.

2. Поняття про відчуття та їх види.
3. Поняття про сприймання:
 - а) характеристики сприймань;
 - б) види сприймань.
4. Поняття про пам'ять:
 - а) види пам'яті.
 - б) процеси пам'яті;
5. Поняття про мислення:
 - а) види мислення;
 - б) мислиневі операції.
6. Поняття про уяву
 - а) види уяви;
 - б) способи утворення образів уяви.

Ключові поняття теми: увага, обсяг уваги, стійкість уваги, концентрація уваги, переключення уваги, розподіл уваги, коливання, відволікання уваги, мимовільна увага, довільна увага, післядовільна увага, зовнішня увага, внутрішня увага, сенсорна увага, моторна увага, інтелектуальна увага, емоційна увага, уважність, неуважність, відчуття, контактні відчуття, дистантні відчуття, екстерорецептивні відчуття, інтерорецептивні відчуття, пропріорецептивні відчуття, сприймання, предметність сприймання, цілісність сприймання, структурність сприймання, вибірковість сприймання, константність сприймання, осмисленість сприймання, апперцепція, ілюзія сприймання, сприймання простору, сприймання часу, сприймання руху, пам'ять, мнемонічна діяльність; об'єм пам'яті, швидкість відтворення, точність відтворення, тривалість запам'ятовування; рухова, емоційна пам'ять, образна пам'ять, словесно-логічна пам'ять; мимовільна пам'ять, довільна пам'ять, короткочасна пам'ять, довготривала пам'ять і оперативна пам'ять; запам'ятовування, заучування, збереження, відтворення, забування, впізнавання, пригадування; мислення; поняття, судження, умовивід; аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація, індукція, дедукція; проблемна ситуація, наочно-дійове мислення, наочно-образне мислення, абстрактно-логічне мислення, теоретичне мислення, практичне мислення, дискурсивне мислення, інтуїтивне мислення, репродуктивне мислення, продуктивне мислення; уява, активна уява, пасивна уява, мимовільна уява, довільна уява, продуктивна уява, репродуктивна уява; відтворююча уява, творча уява, мрія, фантазія, аглютинація, схематизація, акцентування, гіперболізація, типізація, аналогія.

Завдання та проблемні ситуації:

1. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що висока концентрація уваги на об'єкті діяльності завжди пов'язана зі сприятливими об'єктивними обставинами та відсутністю сторонніх подразників, що відволікають? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Поясніть та обґрунтуйте з позицій психології, чому найскладніші аспекти навчального матеріалу слід подавати (вивчати) на початку та наприкінці заняття.
3. Який прийом створення образів уяви відображено у наведеному прикладі.
«Карикатуристи виділяють найістотніше в образі, міняючи пропорції: базіку зображують з довгим язиком, любителя поїсти наділяють об'ємистим животом».
4. Поясніть висловлювання про мову видатних педагогів.
«Коли зникає народна мова, народу не існує більше» (К.Д.Ушинський)
«Той, хто не знає рідної материнської мови або цурається її, засуджує себе на злиденність душі» (В.О.Сухомлинський).

Робота з першоджерелами:

1. Аткинсон Р. Человеческая память: система памяти и процессы управления / Р. Аткинсон // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 102-115.
2. Балацька Л. К. Уява в житті дитини / Л. К. Балацька // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 241-253
3. Выготский Л. С. Память и ее развитие в детском возрасте / Л. С. Выготский // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 115-122.
4. Линдсей П. Системы большой памяти / П. Линдсей // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 133-140.
5. Смирнов А. А. Произвольное и произвольное запоминание / А. А. Смирнов // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 147-153.
6. Скороходова О. И. Как я воспринимаю, представляю и понимаю окружающий мир / О. И. Скороходова // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 81-101.
7. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 229-240.

*Література: основна [1-4; 7; 9-19];
додаткова [3; 6; 12; 13; 17; 19; 22-24; 31].*

Практичне заняття 6. ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Методичні вказівки: студенти повинні розрізняти поняття «емоції» та «почуття», називати їх специфічні ознаки, форми прояву емоційних станів, розуміти особливості та значення вищих почуттів особистості, знати основні способи та прийоми регуляції емоційних станів; знати характеристики волі, її функцій та зв'язку з іншими психічними явищами; розуміння основ вольових дій, відмінностей між простим та складним вольовими актами, сутності локус контролю та його видів, а також основних вольових якостей людини, розкриття умов і шляхів їх формування.

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді

1. Який існує зв'язок почуттів з діяльністю?
 - а) почуття виникають у зв'язку з діяльністю, але на неї не впливають;
 - б) почуття викликаються діяльністю, її успіхами і невдачами і впливають на її хід;
 - в) вплив почуттів на діяльність не має закономірного характеру.
2. В якому з наведених нижче варіантів відповідей перелічені характерні особливості почуттів:

- а) якість, полярність, тривалість, амбівалентність, інтенсивність, взаємодія;
 - б) полярність, адаптація, тривалість, амбівалентність, амбівалентність, взаємодія;
 - в) чутливість, амбівалентність, полярність, тривалість, амбівалентність, взаємодія.
3. *Безпосереднє тимчасове короточасне переживання почуття, яке сильно впливає на продуктивність діяльності:*
- а) афект;
 - б) емоції;
 - в) настрої;
 - г) стрес
4. *Вольову сферу особистості утворює :*
- а) сукупність вольових процесів, дій, якостей;
 - б) сукупність вольових станів, процесів, властивостей;
 - в) сукупність вольових процесів, дій, станів.
5. *Яке з наведених нижче тверджень є правильним:*
- а) воля не є природженою, не є генетичною, даною нам властивістю. Воля – результат виховання, формується в процесі життя в результаті набуття досвіду. Воля завжди пов'язана зі свідомістю людини, зі знаннями про оточуючий світ;
 - б) розвиток волі безпосередньо не пов'язаний з розвитком психічної діяльності людини, з розвитком особистості в цілому;
 - в) безпосереднім джерелом і причиною волі людини є сама психіка, свідомість, воля незалежна від впливів матеріального світу.
6. *В якому з наведених нижче варіантів відповідей перелічені базальні вольові якості:*
- а) енергійність, терплячість, ініціативність, витримка;
 - б) витримка, сміливість, терплячість, наполегливість;
 - в) енергійність, терплячість, витримка, сміливість.

Обговорення питань:

1. Поняття про почуття та їх роль в практичній та пізнавальній діяльності:
 - а) визначення почуттів;
 - б) особливості почуттів.
2. Форми переживання почуттів:
 - а) емоціональний тон;
 - б) прості емоції;
 - в) афекти;
 - г) стресові стани;
 - д) настрої, тощо
3. Основні емоційні стани та їх зовнішній вираз.
4. Почуття і особистість. Вищі почуття і їх види.
5. Поняття про волю:
 - а) дії людини, що являються вольовими;
 - б) вольові процеси особистості;
 - в) вольові якості;
 - г) проблема “свободи” волі і її розв’язання.
6. Вольовий акт і його структура.
7. Вольові якості особистості. Самовиховання волі.

Ключові поняття теми: почуття, емоції, емоціональні стани, стрес, амбівалентність почуттів, тривога, радість, здивування, ревності, сором, пристрасть, афект, настрій, емпатія, вищі почуття; воля, детермінізм, вольові акти, боротьба мотивів, прийняття рішення, вольове зусилля, вольові якості, локалізація контролю, саморегуляція, ризик, відповідальність.

Завдання та проблемні ситуації:

1. Батьки нерідко будують стосунки з дітьми на осуді їх за неправильну, на їхній погляд поведінку та покаранні за це. Проте є й такі, які практично не застосовують покарань і вдаються лише до заохочень. Очевидно, якщо перші викликають у дітей негативні емоції, то другі – позитивні.

- *Батьки якої категорії мають більше шансів досягти успіху? Які емоції дітей, позитивні чи негативні, відіграватимуть при цьому більшу роль?*

2. Прочитайте наведені нижче ситуації.

А. Сидить похнюплено, плечі опущені, руки безсило звисають, голова схилена, нерухомий погляд спрямований у підлогу, голос глухий, мова трохи сповільнена.

Б. Поза напружена, руки гарячково перебирають край одягу, погляд бігає, мова уривчаста, швидка, голос гучний, іноді зривається.

В. Сидить нерухомо, трохи нахилившись уперед, тіло напружене, погляд невідривно спрямований на співбесідника, говорить майже шепотом або гучними уривчастими вигуками.

- *Як Ви думаєте, яку емоцію відчуває людина? Чи достатньо наведеної інформації, щоб точно визначити емоцію?*

3. Прочитайте наведені нижче критерії (ознаки) розвитку вольових якостей особистості.

А. Цілеспрямованість виявляється в умінні ставити зрозумілу мету і завдання, в умінні планомірно здійснювати діяльність відповідно до поставленої мети.

Б. Наполегливість і завзятість виявляються в умінні тривало добиватися наміченої мети, в умінні продовжувати діяльність, не дивлячись на невдачі.

В. Рішучість виявляється в умінні приймати рішення швидко і самостійно.

Г. Витримка і самовладання виявляються в умінні зберігати ясність думки, в умінні управляти своїми діями.

Д. Самостійність та ініціативність виявляються в умінні самостійно приймати рішення і в умінні проявляти новаторство.

- *Проведіть самоаналіз наявності у Вас вказаних якостей, встановіть рівень їх розвитку та назвіть причини відсутності якоїсь із якостей.*

4. Людині страшно хочеться пити. Вона підходить до водоймища, готова зачерпнути води і випити її. Але їй кажуть: «У цій водоймі виявлений холерний вібріон, майте це на увазі». Людина виливає воду і йде далі.

- *Вкажіть, яка функція волі проявляється в кожній ситуації. Дайте обґрунтування своєї відповіді.*

5. Є люди, які без особливої необхідності вдаються до небезпечних, ризикованих дій.

Напевно, не випадково деякі водії їздять так, начебто навмисне шукають небезпеку, а альпіністи обирають найскладніший шлях до важкодоступної вершини.

- *Чи можна вважати такі дії вольовими? Як пояснити їх природу?*

Робота з першоджерелами:

1. Изард К. Определение эмоций. Связь эмоций с когнитивными процессами, поведением и личностью / К. Изард // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, В. Огороднійчук та [ін.]. - К.: Каравела, 2012. - С. 316-327.
2. Иванников В. А. Критерии воли / В. А. Иванников // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 350-357.
3. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. - СПб. : Питер, 2000. - 288 с.
4. Калинин В. К. Классификация волевых качеств / В. К. Калинин // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 363-367.
5. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / // Загальна психологія: хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, В. Огороднійчук та [ін.]. - К.: Каравела, 2012. - С. 310-316.

Теми для рефератів:

- 📖 Розвиток емоційної сфери людини.
- 📖 Емоції та людські стосунки.
- 📖 Стреси в житті людини: причини виникнення та шляхи подолання.
- 📖 Теорії волі.
- 📖 Ознаки прояву волі у людини.
- 📖 Дитячі ігри та їх значення в розвитку волі.

**Література: основна [1-4; 7; 9-19];
додаткова [3; 6; 12; 13; 17; 19; 22-24; 31].**

Практичне заняття 7. ТЕМПЕРАМЕНТ

Методичні вказівки: у ході вивчення теми студентам необхідно ознайомитися із поняттям про темперамент. На основі теоретичних знань із заданої теми студенти повинні засвоїти фізіологічні основи темпераменту, встановити взаємозв'язок типу вищої нервової діяльності та темпераменту, виявити характеристики та властивості типів темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік).

Окрему увагу слід звернути на прояви темпераменту у поведінці, на зв'язок темпераменту та індивідуального стилю діяльності, на вплив темпераменту на виховання, навчання дітей (в тому числі дітей із особливими освітніми потребами).

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Темперамент – це:

- а) індивідуально-психологічні особливості особистості, які проявляються в емоційній збудливості;

- б) швидкість і енергія перебігу психічних пізнавальних процесів;
 - в) швидкість і виразність рухів, жестів, міміки;
 - г) своєрідність динаміки психічної діяльності людини.
2. *Визначте, які з наведених нижче властивостей нервової системи взяті І.П.Павловим для пояснення основних типів нервової діяльності:*
- а) стабільність нервових процесів;
 - б) рівновага процесів збудження і гальмування;
 - в) сила нервових процесів;
 - г) індукція нервових процесів;
 - д) урівноваженість нервових процесів;
 - е) рухливість нервових процесів.
3. *Темп реакції це:*
- а) сила емоційної реакції на зовнішні і внутрішні подразники;
 - б) швидкість протікання психічних процесів і реакцій;
 - в) швидкість виникнення та протікання процесів збудження і гальмування.
4. *Яка з основних психічних властивостей визначається тим, якої сили вплив потрібен, щоб викликати у людини реакцію:*
- а) активність;
 - б) пластичність;
 - в) сенситивність;
 - г) екстраверсія
5. *Сенситивність:*
- а) визначається тим, якої сили вплив потрібен, щоб викликати у людини реакцію;
 - б) сила зовнішнього впливу, яка викликає емоційну реакцію;
 - в) спрямованість на себе, на свій внутрішній світ.
6. *На основі характеристик визначте тип темпераменту людини:*
 Чуйний і чутливий; в той же час недовірливий і образливий, довго переживає невдачі; в такі хвилини він “закривається в собі”, в колі своїх переживань
- а) холерик;
 - б) сангвінік;
 - в) флегматик;
 - г) меланхолік.

Обговорення питань:

1. Поняття про темперамент.
2. Фізіологічні основи темпераменту.
3. Основні психічні властивості, які характеризують темперамент.
4. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика.
5. Роль темпераменту в трудовій і навчальній діяльності людини (в тому числі дітей з особливими освітніми потребами)

Ключові поняття теми: *темперамент, сила, урівноваженість, рухливість нервових процесів, динамічність, лабільність, тип ВНД, тип темпераменту, реактивність, активність, пластичність, ригідність, екстраверсія, інтроверсія, емоційна збудливість, індивідуальний стиль діяльності.*

Завдання та проблемні ситуації:

1. Неврівноваженість; працьовитість; почуття обов'язку; відповідальність; добра координація; акуратність; вразливість; ввічливість; низька працездатність; швидке включення в роботу;

низька адаптованість; схильність до оперативної роботи; висока контактність; циклічність у настрої і діяльності; замкнутість; надання переваги самотності; надання переваги великій галасливій компанії; вразливість; малорухливість.

- Серед наведених нижче ознак виберіть риси і властивості темпераменту. Дайте обґрунтування свого вибору.

2. Порівняння результатів роботи водіїв – представників слабкої і сильної нервової системи – показало, що не мали аварій і серйозних порушень не “сильні”, як слід було б чекати, а “слабкі”. Останні велику увагу приділяють плануванню і організації своєї роботи (“програють” маршрут, особливо на складних ділянках траси, частіше, ніж “сильні”, проводять профілактичні огляди машини, уникають поїздок уночі).

- Що виявило це дослідження? Які висновки випливають з нього?

3. Дітям якого темпераменту слід нагадувати приказку: «Поспішиш – людей насмішиш»?

- Від дітей якого темпераменту педагог вимагає швидкої відповіді, а кому дає можливість подумати трохи більше?

4. Підвищена активність, тривала працездатність, енергійність, стриманість, запальність, непосидючість, терплячість, повільність рухів і мови, повільна зміна почуттів і настроїв, слабка емоційна збудливість, швидке засвоєння і перебудова навичок, мала активність, млявість, виразність міміки і пантоміміки, мовчазність, невпевненість у собі, підвищена емоційна збудливість, витриманість, пригніченість і розгубленість при невдачах, швидке виникнення і зміна відчуттів, мала активність, спокійний і рівний настрій, зосередженість уваги

З перерахованих нижче якостей випишіть в окремі колонки ті, які характеризують сангвініка, флегматика, холерика і меланхоліка

Робота з першоджерелами:

1. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии / Я. Стреляу // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С.557-577.

Обговорення рефератів:

- 📖 Темперамент та індивідуальний стиль навчальної діяльності.
- 📖 Темперамент і здібності.
- 📖 Професійна приналежність і основні властивості нервової системи.

*Література: основна [1-4; 6;7;10; 17-19];
додаткова [1-4;7].*

Практичне заняття 8. ХАРАКТЕР

Методичні вказівки: передбачають знання студентами сутності характеру як психічної властивості особистості, співвідношення його з темпераментом та особистісними утвореннями, структури характеру як інтегрального утворення, а також розуміння значення соціального оточення особистості у формуванні характеру, розкривати роль виховання та самовиховання у формуванні характеру особистості. Студенти також повинні мати уявлення про норму та акцентуацію характеру.

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

1. *Темперамент і характер особистості являють собою:*
 - а) єдність, але вони не тотожні;
 - б) незалежні одна від одної властивості;
 - в) по суті тотожні властивості.
2. *До складу якого симптомокомплексу рис в структурі характеру входять гідність, скромність, вимогливість:*
 - а) ставлення людини до діяльності;
 - б) ставлення людини до інших;
 - в) ставлення до самого себе;
 - г) ставлення до речей.
3. *Знайдіть зайве поняття:*
 - а) тактовність;
 - б) байдужість;
 - в) емпатійність;
 - б) ініціативність.
4. *У ситуаціях, які ставлять перед особистістю вимоги діяти згідно з суспільними ідеалами, нормами, правилами поведінки, на передній план виходять:*
 - а) моральні риси характеру;
 - б) вольові риси характеру;
 - в) емоційні риси характеру;
 - г) інтелектуальні риси характеру.
5. *На основі характеристики визначте тип акцентуації характеру:* майже завжди вирізняється добрим та навіть трохи піднесеним настроєм, високим життєвим тонусом, енергійністю; спостерігається постійне прагнення до лідерства, зокрема неформального; висока комунікабельність – з нерозбірливістю у виборі знайомств; легко адаптуються до нових умов; дуже погано переносять самотність, розмірений режим, одноманітне оточення, монотонну справу; для такої особистості властиві переоцінка своїх можливостей та надмірно оптимістичні плани на майбутнє:
 - а) шизоїдний;
 - б) застрягаючий;
 - в) демонстративний;
 - г) гіпертимний;
 - д) циклоїдний.
6. *Яке з наведених нижче тверджень щодо формування характеру є правильним:*
 - а) характер залежить від соціальної групи, в якій людина живе і діє, від активної взаємодії з іншими людьми;
 - б) характер людини формується в процесі індивідуального життя;
 - в) характер залежить від світогляду людини, змісту та характеру її діяльності;
 - г) всі відповіді правильні.

Обговорення питань:

1. Поняття про характер.
2. Структура характеру. Акцентуація рис характеру:
 - а) риси характеру і становлення особистості;
 - б) типи акцентуації рис характеру.
3. Природні і соціальні передумови рис характеру:
 - а) характер і темперамент;
 - б) соціальні передумови характеру.
4. Формування характеру.

Ключові поняття теми: *характер, структура характеру, акцентуація характеру, вчинок*

Завдання та проблемні ситуації:

1. Народна мудрість говорить: “Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю”.

- Про яку закономірність становлення характеру тут йдеться? Чи має вона наукове обґрунтування? Яке?

2. Сім пар розлучених з дитинства монозиготних близнюків виховували в різноманітних умовах 27 парами опікувалися родичі батьків, 13 пар поділили між собою друзі їхніх батьків, 10 пар зростали у родині незнайомих між собою людей. Було виявлено, що ступінь подібності між близнюками від групи до групи зменшувався, причому більше це стосувалося характеру, а менше – здібностей.

- Про що свідчать ці результати? Що вони дають для розуміння природи характеру?

3. У 1938 р. експедиція французького етнографа Велляра виявила у Парагваї, в глибині лісів, дворічну дівчинку, кинуту на призволяще. Вона належала до племені, що перебувало на дуже низькому рівні свого розвитку. Мова його відзначалась винятково бідним словником, ніхто із цього племені не знав грамоти. Дівчинку, яку назвали Марі Івонн, привезли в Париж. Вона закінчила університет, успішно займалась етнографією, вільно володіла французькою, іспанською і португальською мовами.

- Поясніть розвиток здібностей Марі Івонн.

4. Нижче наведені чинники, що впливають на виховання характеру. Які з них ефективні, які - ні?

Наслідування, навіювання і самонавіяння, покарання, заохочення, переконання, ідентифікація, емпатія, рефлексія, світогляд, особистісна спрямованість, гра соціальних ролей.

Обговорення рефератів:

- ▣ Вікові особливості становлення рис характеру особистості.
- ▣ Типологія характерів.
- ▣ Видатні характери.
- ▣ Проблема національного характеру.

Література: основна [1-4; 6;7;10; 17-19];
додаткова [1-4;7].

Практичне заняття 9. ЗДІБНОСТІ

Методичні вказівки: студенти повинні розуміти сутність здібностей як психологічної властивості, встановлювати їх співвідношення з задатками як природною передумовою їх формування, розуміти сутність поліфункціональності задатків, наводити приклади цієї властивості задатків; вміти встановлювати принципову відмінність здібностей порівняно зі знаннями, уміннями і навичками, розкривати їх співвідношення; розкривати сутнісні характеристики різних видів здібностей та рівнів їх розвитку; аналізувати проблему співвідношення біологічного та соціального в розвитку здібностей особистості (в тому числі з особливими освітніми потребами)

Самостійна робота, спрямована на виявлення рівня засвоєння основних понять теми.

1. *Яке з наведених нижче визначень здібностей є найбільш правильним і повним:*
 - а). здібності – це сукупність знань, умінь і навичок людини;
 - б). здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовою успішного здійснення певної діяльності;
 - в). здібності – це психічні явища, які розвиваються на основі задатків.
2. *Поняття “здібності” і “задатки”:*
 - а) тотожні;
 - б) здібності формуються на основі задатків;
 - в) задатки формуються на основі здібностей.
3. *Індивідуальні особливості особистості, що забезпечують успіх оволодіння загальними знаннями для реалізації різних видів діяльності:*
 - а) загальні здібності;
 - б) спеціальні здібності;
 - в) задатки.
4. *Серед наведених нижче відповідей виберіть ту, в якій перераховані лише спеціальні здібності:*
 - а) музичні , спортивні, здібності до навчання, літературні, художні;
 - б) спортивні, розумові, технічні, педагогічні, музичні, математичні.
 - в) літературні, артистичні, математичні, художні, педагогічні, спортивні.
5. *В якому з наведених нижче варіантів відповідей дається визначення таланту:*
 - а) здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватись до нових завдань та умов життя.
 - б) рівень розвитку здібностей, що виявляються у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення у житті суспільства, у розвитку науки, літератури, мистецтва.
 - в) видатні індивідуальні здібності людей в одній чи кількох галузях.
6. *Знайдіть зайве поняття:*
 - а) здібності;
 - б) обдарованість;
 - в) талант;
 - г) задатки;
 - д) геніальність.

Обговорення питань:

1. Поняття про здібності:

2. Кількісна і якісна характеристика здібностей.
 3. Природні передумови здібностей:
 - а) задатки як природні передумови здібностей;
 - б) здібності і спадковість.
 4. Формування здібностей (тому числі з особливими освітніми потребами).
- Рівні розвитку здібностей:

Ключові поняття теми: *здібності, задатки, обдарованість, геніальність, талант, інтерес, схильність, професійна придатність, профорієнтація.*

Завдання та проблемні ситуації:

1. Проаналізуйте такі висловлювання батьків:

А) “Мені прикро, що мій син ні до чого не здібний”.

Б) “Моєму синові виповнилося 6 років. А як він співає! Вася – майбутній артист!”

2. У 1938 р. експедиція французького етнографа Велляра виявила у Парагваї, в глибині лісів, дворічну дівчинку, кинуту на призволяще. Вона належала до племені, що перебувало на дуже низькому рівні свого розвитку. Мова його відзначалась винятково бідним словником, ніхто із цього племені не знав грамоти. Дівчинку, яку назвали Марі Івонн, привезли в Париж. Вона закінчила університет, успішно займалась етнографією, вільно володіла французькою, іспанською і португальською мовами.

Поясніть розвиток здібностей Марі Івонн.

3. Як можна пояснити той факт, що людина, яка не має здібностей до певного виду діяльності, досягає в ній таких самих високих результатів, як і та, що має здібності до цього виду діяльності?

4. Вісімнадцятирічний юнак у хвилини роздумів про своє покликання, вибір професії журиться через відсутність у себе будь-яких здібностей. Що можна порекомендувати йому, щоб відновити його віру у власні сили?

Робота з першоджерелами:

1. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк // Загальна психологія : хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - С. 634-639.

Обговорення рефератів:

- 📖 Компенсація розвитку одних здібностей іншими.
- 📖 Міжстатева різниця у здібностях.
- 📖 Здібності та професія.
- 📖 Початковий етап розвитку здібностей.
- 📖 Діагностика здібностей.

Література: *основна [1-4; 6;7;10; 17-19];
додаткова [1-4;7].*

ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальних робіт проводиться за поточним, модульним та підсумковим контролюми.

Критерії оцінювання роботи студента на семінарах

На семінарському занятті оцінюються:

- усні відповіді студентів;
- участь в обговоренні дискусійних питань;
- участь у ділових, рольових іграх та їх обговоренні;
- аналіз ситуаційних завдань та вміння доведення власної думки;
- підібрана інформація щодо соціально-психологічних проблем, новин вітчизняного/зарубіжного літератури;
- вирішення практичних ситуацій, реферативні виступи, презентації тощо.
- письмові завдання.

Критеріями оцінки роботи студента на семінарах при усних відповідях є:

- повнота розкриття питання;
- логіка викладання, культура мови;
- емоційність та переконаність;
- використання основної та додаткової літератури;
- аналітичні міркування, вміння роботи порівняння, висновки. при виконанні письмових завдань:
- повнота розкриття питання;
- цілісність, системність;
- логічна послідовність;
- вміння формулювати висновки;
- акуратність оформлення письмової роботи.

Доповнення виступу:

5 балів – отримують студенти, які глибоко володіють матеріалом, чітко визначили його зміст; зробили глибокий системний аналіз змісту виступу, виявили нові ідеї та положення, що не були розглянуті, але суттєво впливають на зміст доповіді, надали власні аргументи щодо основних положень даної теми.

1 бал отримують студенти, які виклали матеріал з обговорюваної теми, що доповнює зміст виступу, поглиблює знання з цієї теми та висловили власну думку.

Суттєві запитання до доповідачів:

5 балів отримують студенти, які своїм запитанням до виступаючого суттєво і конструктивно можуть доповнити хід обговорення теми.

1 бал отримують студенти, які у своєму запитанні до виступаючого вимагають додаткової інформації з ключових проблем теми, що розглядається.

Шкала оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою		Оцінка в балах	Оцінка за шкалою ECTS	
Екзамен	Залік		Оцінка	Пояснення
Відмінно	Зараховано	90-100	A	відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
Добре		82-89	B	вище середнього рівня з кількома помилками
		74-81	C	в цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок
		64-73	D	непогано, але зі значною кількістю недоліків
Задовільно		60-63	E	виконання задовольняє мінімальним критеріям
Незадовільно	Незараховано	35-59	FX	з можливістю повторного складання
		1-34	F	з обов'язковим повторним курсом

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна:

1. Бондарчук О.І., Туриніна О.Л. Загальна психологія. - К.: Логос, 2004. - 140 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посібник / М. Й. Варій. - [2-ге видан., випр. і доп.]. - К. : Центр учбової літератури, 2007. - 968 с.
3. Загальна психологія : підручн. для студ. вищ. навч. закладів / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко ; за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. - К. : Форум, 2000. - 543 с.
4. Загальна психологія: теорія та практикум. Навчальний посібник / Н.Ільїна, С. Мисник – К. : Університетська книга, 2017. – 2011
5. Загальна психологія : практикум : навч. посібник / В. В. Волошина, Л. В. Долинська, С. О. Ставицька, О. В. Темрук. - К. : Каравела, 2011. - 280 с.
6. Загальна психологія: хрестоматія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та [ін.]. - К. : Каравела, 2012. - 640 с.
7. Загальна психологія. Теоретичний курс / Тетяна Дуткевич - К. : Центр учбової літератури, 2019. – 388 с.
8. Копець Л.В. Психологія особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. - 2-ге вид. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. - 458 с.
9. Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Марченко В.М. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. Ред. М.С. Корольчука. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2007. - 320 с.
10. Корольчук М.С., Криворучко П.П. Історія психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. - 248 с.
11. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – Видання 3-є, перероблене та доповнене. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2019. – 272 с.

12. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посібник / П. А. М'ясоїд. - [3- те вид., випр.]. - К. : Вища школа, 2004. - 487 с.
13. Основи психології : підручник / [за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця]. - К. : Либідь, 1995. - 632 с.
14. Павелків Р. В. Загальна психологія / Р. В. Павелків. - К. : Кондор, 2009. - 576 с.
15. Партико Т. Б. Курс загальної психології :навч. посібник /Т. Б. Партико. - Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. - 208 с.
16. Практикум із загальної психології: навч. посібник / Т. М. Зелінська, І. М. Михайлова. - К. : Каравела, 2010. - 272 с.
17. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. - К. : Вища школа, 1982. - 216 с.
18. Приходько Ю.О. Психологічний словник-довідник : навч. посібник / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко. - К. : Каравела, 2012. - 328 с.
19. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. - Х. : Прапор, 2009. - 672 с.
20. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалко, П. А. Гончарук та [ін.]. - К. : Либідь, 2005. - 560 с.
21. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Савчин. - К. : Академвидав, 2011. - 464 с.
22. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова. – К.,2000. – 482 с.
23. Цимбалюк І. М., Загальна психологія. Модульно-рейтинговий курс для студентів вищих навчальних закладів / І. М. Цимбалюк, О. Ю. Яницька. - К. : ВД «Професіонал», 2004. - 304 с.

Додаткова:

1. Бенеш Г. Психологія : dtv-Atlas : Довідник : Пер. з нім. / Гельмут Бенеш. [Худож. Герман і Катаріна фон Заальфельд] ; Наук. ред. пер. В. О. Власютинський. – К. : Знання-Прес, 2007. – 510 с. : іл.
2. Вольнова Л.М. Загальна психологія. Методичні рекомендації для самостійної та індивідуальної роботи студентів. - К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. - 95 с.
3. Дубравська Д. М. Основи психології: Навч. посібник / Д. М. Дубравська. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
4. Зелінська Т. М. Практикум із загальної психології : Навч. посібн. [Т. М. Зелінська, І. М. Михайлова]. – К. : Каравела, 2009. – 272 с.
5. Загальна психологія : Навч. пос. / Галина Аркадіївна Пальм. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
6. Пасічник Р. Ф., Коняєва Л. Д. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Загальна психологія” (для бакалаврів, спеціалістів). - К.: МАУП, 2018. - 37 с.
7. Пашукова Т. І .Практикум із загальної психології / [Т. І. Пашукова, А. І. Допіра, Г. В. Дьяконов]; За ред. Т. І. Пашукової. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 204 с.